

Madách látása és látomása

A nagy alkotók "másodlagos" tevékenységét rendszerint csekély figyelemre méltatja az utókor. Az olvasás-centrikus európai kultúrában ráadásul egy sajátos aszimmetria is érvényesül: ha egy képzőművész irodalmi értékű leveleket esetleg könyveket ír, a másodlagos tevékenységét jóval nagyobb figyelem kíséri, mintha egy költő vagy író kísérletezik képzőművészeti alkotásokkal. Rosszabb esetben az ilyen irányú tevékenység gyakorlatilag feledésbe merül (ki emlékszik már Goethe rajzaira!), jobb esetben könyvillusztrációként szolgál: gyakorlatilag így vált közkinccsé, s irodalmi művelvel csaknem azonos mértékben ismertté Franz Kafka néhány rajza. Kivételes esetekben a költő nem is törekszik másra, mint könyvel illusztrálására (mint ahogy azt pl. Weöres Sándor tette *A hallgatás tornyá-ban*).

Madách Imre ilyen szempontból talán Kafkához hasonlítható: bizonyos rajzai illusztrációkként szolgáltak - s itt rögtön véget is ér a párhuzam Kafkával, mert nem a műveihez, hanem az életéről szóló monográfiákhoz. Ilyenformán valamelyest ismertté vált néhány rajza: elsősorban azok, amelyek életét jól illusztrálták, pl. életének szereplőit ábrázolták. Ugyanakkor a rajzok túlnyomó többsége mind a mai napig publikálatlan. Nagy Erviné tehát úttörő munkára vállalkozott, amikor úgy döntött, hogy Madách Imre rajzait és festményeit elemzi.

A rajzok elemzése több szempontból is tanulságos. Egyrészt rávilágít a szerző

sajátos látásmódjára, amely többé-kevésbé írott műveiben is kifejezésre jut. Az 1-es és 51-es számú rajzok pl., amelyek hat féfi arc által közrefogott női arcot ill. hat női arc által közrefogott férfiarcot, s alul miniatűr groteszk jelenetet ábrázolnak, alighanem minden eddigi ábrázolásnál jobb illusztrációi lehetnének mondjuk Az ember tragédiája egy eljövendő kiadása első- és hátsó védőborítójának vagy kötéstáblájának. Madách groteszk, irónikus látásmódjára rajzai jobban rávilágítanak, mint írásai. A főmű megannyi fennkölt illusztrációja (s ez alól a legjobb alkotók sem kivételek) egy önkényes értelmezés eredménye, amely nem

* Megjelent a Palócföld 1990/5. számában

vesz tudomást a főképp Lucifer szavaiban megnyilvánuló iróniáról, s természetesen Madách rajzairól sem.

Másrészt a rajzok néhány ponton kiegészíthetők az eddigi Madách-életrajzot. Nagy Ervinné tanulmánya hozzájárul ahhoz, hogy Radó György *Madách Imre életrajzkrónikájának* (amely a maga nemében alapvető, minden elkövetkezendő életrajz számára megkerülhetetlen mű), következő kiadása pontosabb, teljesebb legyen. Így nagy érdeme, hogy kimutatja: nem *Gschwindt János*, hanem *Schwindt Károly* volt az a művész, akitől Madách Imre festeni tanult. De ugyanígy az életrajzot is gazdagítja az egyik elemzett rajz, hiszen a rajzon dátum is szerepel: 1850. okt. 6. A későbbiekben elvégzendő munka súlyát már ez az egy rajz is érzékelteti. Nyilván nem véletlen, hogy éppen az aradi tragédia évfordulója áll dátumként a rajzon. De vajon az ábrázolás egykorú eseményre, korábbi eseményre, esetleg elképzelt eseményre utal? Ehhez pl. meg kellene a későbbiekben vizsgálni a korabeli időjárást: volt-e nagyobb áradás 1850 októberében?

Sok más esetben hasonlóképpen nehéz feladatnak ígérkezik a rajzok életrajzi háttérének feltárása. Ilyen súlyos, összetettebb kérdésnek látszik Madách Imre és az Alföld kapcsolata. Radó György mindössze három alföldi útját említi Madách Imrének: 1845 februárjában, útban Cséhtelekre többek között Nyíregyháza érintésével jut el Madách a menyasszonyához. Két évvel később (öccsének, *Madách Károly*-nak fennmaradt útlevele szerint) 1850. februárjában Pest érintésével Szegedre utazik meggyilkolt nővére ügyében. Végül pedig 1862 november elején Nagyváradra utazik, hogy lányát, Jolánt ha-

zavigye Alsósztregovára. A feltérképezhető Madách-életrajz szegényességét mi sem mutatja jobban, mint hogy több alföldi utat nem tudunk évszámhoz kötni. (Ez az oka annak, hogy az életrajzi krónikában sem kaphattak helyet olyan közvetett forrásokból ismert események, amelyek teljesen bizonyosnak tekinthetők ugyan, de azokat nem lehet jól meghatározott évszámokhoz kötni.) De mi a bizonyíték arra, hogy Madách Imrének máskor is utaznia kellett az Alföldön? Például az *Alföldi utazás* című vers, amely így kezdődik: "Forró nyár közepén..."; a három említett időpont egyike sem esik nyárra. Izgalmas kérdés az is: mi keresnivalója volt Madáchnak ott? Nos, például az ottani birtokok szolgálhattak okot az utazásra. Mindazonáltal még így is sok a talány. Így pl. csak sejtjük, de ma még teljes bizonyossággal nem tudjuk, hogy 1862 őszén nem Alsósztregováról indult útnak Nagyváradra (mint ahogy azt az életrajzi krónika nem is írja, inkább csak sejteti), hanem Pestről. Hiszen október 28-án Madách ott volt (a menyasszony tanújaként) a Deák téri templomban *Szemere Ödön* és *Csemiczky Sarolta* esküvőjén, majd két napra rá még mindig Pesten tartózkodott, hiszen október 30-án írta alá a szerződést *Emich Gusztáv*-val főművének második kiadására. Viszont Imre napra már hazaérkezett. A korabeli közlekedési lehetőségeket figyelembe véve, valószínűbb, hogy Pestről indult, ahonnan egyébként is egyszerűbb volt eljutni az alföldi városba, mint Sztregováról.

További talány, hogy ki lehetett az a "lányka", akivel Madách az *Alföldi utazás* szerint együtt utazott? Mivel a "nő" és "lányka" szavakat a szerző kö-

vetkezétesen alkalmazta, így férjezett hölgyek, pl. a felesége nem jöhetnek szóba. De életrajzát vizsgálva a többi lányka sem. Az egyetlen lány, akinek közvetlen: előítéletektől, konvencióktól és rejtett szándékoktól mentes viselkedése megengedett volna egy ilyen utat, Lujza volt, ő azonban (legalábbis a vőlegény hozzá írt versei szerint) már megismerkedésükkor halálos beteg volt, s így útitársként nemigen jöhetett szóba. Egyetlen kézenfekvő megoldásként tehát az adódik, amit Nagy Ervinné is ír, vagyis hogy (mai ismereteink szerint) második és egyben utolsó menyasszonya, *Fráter Erzsébet* lehetett az útitárs. Valóban: a menyasszony 1845. június 18-i levelében felajánlja a vőlegénynek, hogy utazzanak együtt június 24-én délután Csécséről Pestre. S bár Radó szerint nem valószínű, hogy a 23-án még Balassagyarmaton tartózkodó, s az ottani rendkívüli meggyűlésről tudósítást küldő Madách Pesten találkozott volna Fráter Erzsébettel, mégis azt kell mondanunk, hogy több érv szól a közös utazás mellett, mint ellene. Így pl. éppen a menyasszony ajánlja, hogy menjen előbb Balassagyarmatra a gyűlésre a vőlegény, ahol majd találkozhat öccsével (*Fráter Bélával*). Vagyis a dolgok logikája éppen fordított: Madách valószínűleg azért ment Gyarmatra, s konkrétan a meggyűlésre, hogy menyasszonyáról újabb híreket kapjon s a "kellemest a hasznossal" összekötve, ha már ott járt, hát küldött egy tudósítást is, mielőtt Fráter Bélával továbbutaztak Csécsére. Ez utóbbi útra alkalmasint csak másnap reggel került sor, hiszen a menyasszony levele határozottan délutáni indulást helyezett ki-látásba.

Mégis, inkább a Pestről történő visszautazást kell a vers legvalószínűbb keletkezési időpontjának tartanunk, hiszen már megkezdődött az aratás az utazás idején.

Alföldi táj Madách több rajzán is feltűnik. A 41. számú, lidérces hangulatú rajz, amelyen seprűn lovagló boszorkány lasszóval üldöz egy lovas alakot, nem kis fejtörést okoz a Madách életét kutatóknak. A költő ismert alföldi útjai változatosak voltak ugyan, az egyik kimondottan gyászos, a többi inkább örömteli, olyan útról azonban nem tudunk, amelyhez a lidérces emléket kapcsolni tudnánk. Több más rajzzal együtt ez is egyike azoknak, amelyeknek értelmezése még várat magára.

Nagy Ervinné remélhetőleg folytatja a megkezdett, s mint a jelen ismertetés is mutatja, egyáltalán nem könnyű, inkább sokfelé szerteágazó munkát. S talán munkája eredményeként egyszer még lesz alkalmunk kézbevenni Madách rajzainak és festményeinek egy gyűjteményes kiadását. Egy ilyen vállalkozás kétségkívül hozzájárulhatna ahhoz, hogy Madách életművét tágabb perspektívába helyezve lássuk; az oly sokáig csekély figyelemre méltatott versek, novellák, politikai cikkek után a képek közzétételének is remélhetőleg eljön az ideje.

